

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT
**TÁVOLODÁS EURÓPÁTÓL. NEMZETÉPÍTÉS ÉS
KULTÚRPOLITIKA BRAZÍLIÁBAN AZ ESTADO NOVO IDEJÉN**
Budapest, Áger Bt., 2004. 151 p.

2004-ben Brazília-szerzte megemlékeztek Getúlio Vargas (1883–1954) elnök halálának 50. évfordulójáról. A jubileumi évben jelent meg Szilágyi Ágnes Judit monográfiája, melyben a 20. századi brazil történelem egy olyan korszaka kerül bemutatásra, amelyről magyarul eddig alig olvashattunk. Újdonság ez a kötet a közönségnek és a szakmának is.

Brazília – ahogy Latin-Amerika szinte egésze – a 20. század harmincas éveiben gyökeresen átalakult. A politikai, gazdasági, kulturális változásokkal is járó átalakulás Brazíliában az 1930 és 1945 közötti időszakra tehető. A kötet szerzője az ún. Vargas-korszak 1937-től 1945-ig terjedő időszakát kívánja bemutatni: azt a diktatórikus rendszert, amit Getúlio Vargas Estado Novo (Új Állam) néven vezetett be. Szilágyi Ágnes Judit elemzésének központi témája a kultúrpolitika. Összefoglaló jellegű áttekintést kapunk az oktatásügyről, a sajtóról, a rádióról, a filmgyártásról és két jelentős kultuszminiszter tevékenységéről. E szintézisnek köszönhetően jól átlátható és a témát átfogóan feldolgozó kép jelenik meg a brazil Estado Novo és a kultúra viszonyáról.

A két korabeli kultuszminiszter: Francisco Campos és Gustavo Capanema pályájának összehasonlító bemutatása ugyancsak Szilágyi Ágnes Juditra várt. Ha párhuzamot keresünk, hasonlíthatjuk őket két jelentős magyar kultúrpolitikushoz: Klebelsberg Kunóhoz és Hóman Bálinthoz.

A könyvet négy nagy szerkezeti egység alkotja. Az első részben általános jellemzés olvasható az Estado Novóról. A Régi Köztársaság (República Velha) – amely véget vetett a császárság korának – áldozatul esett a Vargas által vezetett 1930-as forradalomnak. Az 1930–40-es évek Brazíliájában egyfajta gazdasági, társadalmi modernizáció indult, amely érthető módon indukálta a politikai rendszer változását is, így jött létre az Estado Novo, mely fő céljával a felzárkóztatási program végrehajtását tűzte ki. Saját történelmi előképek híján a brazil Új Államnak három európai mintája volt: Mussolini olasz fasizmusa, a portugál salazarizmus és Pilsudski lengyel rezsimje. Az 1937. november 10-én végrehajtott puccs után lehetőség adódott egy új alkotmány bevezetésére, illetve törvényerejű elnöki rendeletek kibocsátására; idővel pedig

szép lassan kialakult az elnök körüli személyi kultusz is. A rendszer legfontosabb gazdasági jellemzője az urbanizáció, az iparosítás, és egyfajta sajátos, befelé fordulásból adódó gazdasági nacionalizmus volt. Ezzel párhuzamosan nagy figyelmet fordított a rendszer az új szellemű brazil kultúrára is, kulcsfontosságot kapott annak kialakítása, és terjesztése az Estado Novo egyik legfőbb programja lett. A brazil Új Állam kultúrpolitikájának két alapvető összetevője az oktatás és a propaganda volt. Ennek a kettőnek együttes vizsgálatá azonban hiányzott a szakirodalomból, ezt kívánta pótolni a szerző.

A könyv második nagy szerkezeti egységében az 1930 és 1945 közötti korszak két jelentős kultuszminiszterének összehasonlító pályaképe kap helyet. Egyikük, Francisco Campos, az Estado Novo főideológusa fontosnak tartotta a közigazgatás korszerűsítését. Nézeteiről jó néhány cikket, tanulmányt írt, a fő műve azonban az ő nevével fémjelzett 1937-es alkotmány kidolgozása, amelyben lefektette az Új Állam ideológiai és jogi alapjait. Volt ő Minas Gerais állam belügyi tárcájának tulajdonosa, majd a Vargas-féle föderális Ideiglenes Kormány oktatás- és egészségügyi minisztere, 1937-ben pedig Vargas – amikor José Carlos de Macedo Soares lemondott az igazságügyi tárcáról – Campos nevezte ki a minisztérium élére. Az Új Állam gyengülésének jelei már 1942-től érezhetők voltak, Campos is lemondással távozott tárcája éléről: ettől kezdve kellő távolságtartás jellemezte őt az Estado Novóval szemben. A második világháború befejezésével egyre fokozódott a Vargas-ellenes hangulat, Campos már nem vállalt többé politikai szerepet a kormányban.

Az Estado Novo másik kulcsszerepet játszó figurája Gustavo Capanema, aki 1934 és 1945 között állt az oktatás- és egészségügyi minisztérium élén. Francisco Campos – Capanema rokona is lévén – végigkísérte politikai pályafutását, és mindvégig segítette, támogatta őt. Capanema az Estado Novo bukásával sem hagyott fel a politikai közszerepléssel: alapító tagja volt a minasi szociáldemokrata pártnak, és 1946-tól úgyszintén tagja volt minden föderális parlamentnek Minas Gerais állam képviselőtében.

A monográfia harmadik részében a korszak oktatási helyzetéről esik szó. Brazíliának a 20. századdal kezdődően sok problémát okozott az oktatásügy, melynek megoldására pedig számtalan reformkísérlet tettek a század folyamán. A húszas évek reformkísérleteinek legfőbb célja az volt, hogy a tanulás lehetősége mindenki számára elérhető legyen, hiszen még 1920-ban is 60%-os volt az analfabetizmus. Az 1930-as évtized azután drasztikus változást hozott a brazil oktatásügyben. A reformok főként a közép- és felsőoktatásra irányultak, mert a rendszer saját értelmiségi elitet kívánt létrehozni. 1931-ben két dekretumot is kibocsátottak, amelyek a középiskolai, illetve az egyetemi rendszer megújításának alapjellérei lettek. Ettől kezdve nagy figyelmet fordítottak a tanárképzésre is. A középiskolai képzés hét esztendőjét két nagyobb szakaszra osztották: az első öt évben zajlott az alapképzés, míg a hátralévő két év segítséget nyújtott, mintegy előkészítőül szolgált a diákoknak az egyetemi tanulmányokhoz. Kiemelkedő szerephez jutott a nyelvoktatás: a portugál, a francia, a latin mellett kötelező volt vagy a német, vagy az angol nyelv tanulása. A humaniorákkal szemben előnyt élveztek a reálialk, a pedagógiai nevelés pedig a hazafiság és a nemzeti érzés kialakítását tekintette legfontosabb feladatának.

1934-ben Gustavo Capanema lett az oktatási tárca minisztere. Az 1934-es alkotmány szellemét tükrözte legnagyobb volumenű tervezete: a Nemzeti Tanterv megalkotására tett kísérlet. A tervezetben foglalt javaslatok azonban nem valósulhattak meg: a parlament sosem fogadta el a tantervet. 1937-től fokozatosan érezette hatását az Estado Novo, egyre erőteljesebben próbálta befolyásolni és irányítani az oktatást is. Kitűzött céljai közt szerepelt egy mintaegyetem létrehozása és egy egységes követelmény- és vizsgarendszer felállítása is. A tananyagot úgy állították össze, hogy az isten–haza–család „trinitásának” fontosságát közvetítse a tanulóknak. A könyv oktatással foglalkozó részében gyakori hivatkozásokat találunk a Brazíliában élő magyarok sorsára. Nem véletlenül: Szilágyi Ágnes Judit eljött, hogy az ott élő magyaroknak a Vargas-korszakhoz való viszonyát is bemutassa; azoknak a magyaroknak a nézőpontját, akik beszámolóikban alátámasztják a rendszer által hozott intézkedések hibáit és előnyeit egyaránt.

A negyedik, egyben utolsó nagy rész témája a kommunikáció, ezen belül az Estado Novo fontos mozgatórugója: a propagandahivatal, illetve a rádió és a film, mely utóbbiak szerepe is egyre jelentősebbé vált. 1934-ben az igazságügyi minisztériumon belül létrejött a propagandáért felelős osztály, és mintegy öt év múlva, 1939-ben megalakult – a Nemzeti Propagandaosztály folytatásaként – a Propaganda Hivatal (DIP). A DIP legfontosabb feladatai közé tartozott a cenzúrázás, a propagandaszervezés, valamint a kül- és belföldi turizmus felügyelete. A DIP céljai között szerepelt, hogy pozitív képet alakítson ki Brazíliáról és az Új Államról. A népszerűsítő propagandán belül kiemelkedett a brazil karnevál és az állami ünnepek méltó megrendezése, illetve az elnök személyének, s ezen keresztül rendszerének népszerűsítése is. Ez a propagandaszervezet hozta létre a brazil Új Állam legfontosabb folyóiratát *Cultura Política* címmel.

A kommunikációra kulcsfontosságú feladat hárult az egységes nemzeti kultúra megerősítésében. Jó eszköznél bizonyult ehhez a rádió is. Az első hivatalos rádióadást 1922. szeptember 7-én közvetítették Rio de Janeiróból. A rendszeres rádióközvetítések azonban csak egy évvel később, 1923-ban kezdődhettek meg. Az 1930-as években a rádiónak már fontos politikai szerepe is volt (érdekes, hogy a magyar kolónia számára a magyarországi rádió is sugárzott műsorokat). Szilágyi Ágnes Judit könyvéből kiderül, hogy Brazíliában két nagy filmgyártó centrum is volt, Rio de Janeiróban és São Paulóban. Ezek működése nyo-

mán az 1930-as évektől kezdve Latin-Amerika-szerte népszerűvé vált a mozi, ugyanakkor igen erős volt a hollywoodi filmek kultusza is. Az 1940-es évekre a brazil értelmiség azonban eltávolodott a hazai játékfilmekről. Az 1937-ben létrehozott Nemzeti Oktatófilm Intézet viszont majd harminc évre fontos szereplője lett a brazil kultúrának.

Szilágyi Ágnes Judit monográfiája a brazil politikatörténet és kultúrtörténet izgalmas érintkezési pontjait elemzi áttekintő és összegző szándékkal, felhívva az egyetemes történet iránt érdeklődők figyelmét egy nálunk még alig ismert ország máig is ható jelenségegyüttesére, melyet röviden Estado Novónak nevezünk. A kötethez melléklet, névmutató és képjegyzék kapcsolódik.

Szekszárdi Júlia